

Szymańska, Izabela

Sakowiczowie herbu Pomian i ich związki z ziemią juchnowiecką

"Juchnowieckie szepty o historii", 2, 2017, s. 63-70

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Izabela Szzymańska

Sakowiczowie herbu Pomian i ich związki z ziemią juchnowiecką

Ród Sakowiczów najprawdopodobniej wywodził się z bojarskiego rodu Saka. Protoplastą był Stanisław Sak, którego w 1413 r. w Horodle do herbu Pomianów przyjął biskup wrocławski Jan Pella¹. Przedstawiciele tego rodu w XV i XVI w. dostąpili wielu dostojęństw, pełniąc urzędy starostów, wojewodów, namiestników. Ród był bardzo prężny, a jego członkowie w swych rękach skupili duże majątki².

W 1892 r. Konstanty Sakowicz, próbując odtworzyć dzieje swojej rodziny, zwrócił się do Aleksandra Walickiego z prośbą o pomoc w poszukiwaniu informacji. W jednym ze swoich listów napisał: „herb rodziny mojej Korwin. Jednak zapytuję i o Sakowiczów Pomianów, gdyż jest podanie w rodzinie [...], że w początkach XVI wieku, któryś z Pomianów przyjął herb Korwin”³.

Herb Pomian wywodzi się od herbu Wieniawa, a ich wersja graficzna jest bardzo podobna. Oba zawierają w polu herbowym głowę żubra, z tą jednak różnicą, że w herbie Wieniawa żubr dodatkowo ma kółko przeciągnięte przez nozdrza. Wyjaśnieniem tych rozbieżności stała się legenda herbowa. Zgodnie z nią Łastek Hebda z Grabia, pieczętujący się herbem Wieniawa, zabił swego brata Jaranda, dziekana gnieźnieńskiego, za to, że ten często strofował go za nieodpowiednie życie. Karą dla Łastka było zdjęcie z herbu kółka i przebicie mieczem głowy żubra. Zmieniono także nazwę herbu na Pomian, co miało oznaczać *pomnij nań*, czyli pamiętaj⁴.

Niestety pomiędzy XV- i XVI-wiecznymi przedstawicielami tego

¹ E. Kelma, *Ród Sakowiczów i jego majątności w XV i pierwszej połowie XVI wieku*, w: *Litвано-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, t. 3, red. J. Bardach, Poznań 1989, s. 114.

² Tamże, s. 155–156.

³ Biblioteka Narodowa w Warszawie (dalej: BN), Korespondencja i drobne utwory XIX i XX wieku, nr 41322, k. 2.

⁴ *Herby rycerstwa polskiego na zamku w Kórniku*, t. 2, oprac. J. Wisłocki, Warszawa

szlacheckiego rodu a związanymi z Podlasiem w XIX w. Sakowiczami istnieje duża luka źródłowa, której nie udało się do końca wypełnić. Powstała zatem potrzeba dalszych badań nad dziejami tej rodziny.

Pierwszym potwierdzonym źródłowo przedstawicielem rodu Sakowiczów związanym z Podlasiem był Jan Sakowicz, który urodził się około 1772 r. w majątku Tylwica pod Zabłudowem. W aktach parafii zabłudowskiej zachował się akt chrztu, w którym zapisano, że 17 maja 1772 r. ochrzczono Jana Nepomucena Franciszka Sakowicza, syna Franciszka Sakowicza i Ludwiki z Izbickich. Rodzicami chrzestnymi zostali: Franciszek Chocianowski komisarz i Anna Wołkowycka podczaszyna starodubowska⁵. Ojciec Jana był dość ważną osobą, gdyż w akcie chrztu pojawił się zapis „Tylwica ad praesens straż”. Prawdopodobnie Franciszek był zarządcą lub nadzorcą majątku Tylwica w dobrach zabłudowskich. Możliwe, że już wtedy rodzina Sakowiczów była związana z domem Radziwiłłów, do których należało hrabstwo zabłudowskie.

Jan Sakowicz ożenił się z Anną z Mierkowskich lub Mirkowskich. Z tego związku urodziło się dziewięcioro dzieci – siedmiu synów (Władysław, Artur, Jakub, Dionizy, Jan, Eugeniusz i Witold) oraz dwie córki (Idalia i Laurentyna). Do tej pory nie udało się ustalić, jakie były losy wszystkich dzieci Jana Sakowicza i czy wszystkie dożyły wieku dorosłego. W 1855 r. zmarła jego żona, pozostawiając dzieci – Dionizego, Jakuba, Eugeniusza, Jana, Witolda i Idalię.

Jan Sakowicz związał się z Radziwiłłami. W 1808 r. był geometrą (komornikiem⁶) w dobrach radziwiłłowskich⁷. W liście z Nieświeża z 27 czerwca 1810 r. książę Dominik Radziwiłł tak o nim pisał: „Kiedy nasz Komornik Sakowicz wiele w dobrach moich gruntów przemierzywszy i one uregulowawszy dla objaśnienia niektórych wątpliwości do niejakiemu czasu jeszcze mnie jest potrzebny. Generalna Administracja moja póty tegoż Jegomościa przy dawnych obowiązkach utrzyma, póki inna

1998, s. 738–739.

⁵ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej: AAB), Akta parafii Zabłudów, Chrztu 1770–1791, k. 16v.

⁶ Komornik – dawniej wysoki urzędnik dworski, książęcy, magnacki, państwowy, sprawujący różne funkcje (*Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1995, s. 914).

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłowskie (dalej: AR), dz. XXI, Teka 33, k. 11.

wyraźna w tej mierze nie nastąpi wola”⁸. W 1815 r. Jan występuje już jako sędzia graniczny powiatu nowogródzkiego. W tym samym roku otrzymał plenipotencję do rozliczeń pomiędzy majątkiem księżniczki Stefanii Radziwiłłówny, córki Dominika Radziwiłła, a dzierżawcami dóbr „[...] rachunki realizować względem ich decydować, wszelki porządek podług regulaminu geometryczno-ekonomicznego wprowadzać, inwentarze podawcze z określeniem powinności, danin podpisywać. [...] do sporządzania inwentarzy regulamentowo-ekonomicznych tak dóbr Zabłudowskich jako też Sławatyckich, Domaczewskich, Bielskich. Lustratorom dawać lasy i straż leśną organizować, włościan do powinności i posłuszeństwa inwentarzami określonej przez przodki, [...] plany zabudowań zatwierdzać, [...] umowy zawierać, pensje wyznaczać, układy czynić, itd.”⁹.

W 1815 r. otrzymał prawo zastawne na folwark Janopol *vel* Królowy Most na okres dwunastu lat¹⁰. Między 1815 a 1846 r. stał się jego właścicielem i w rękach Sakowiczów pozostał do 1921 r. Jan Sakowicz zmarł przed 1846 r.

Kolejny z Sakowiczów, Jakub, syn Jana, zarządzał powyższym majątkiem, rozwijając go. Urodził się prawdopodobnie w 1810 r. Ożenił się z Wiktorią z Grądzkich. Grądzcy herbu Rawicz pochodzili od Grotów – Rawiczian. Nazwisko wzięli od nazwy wsi Grądy w ziemi wiskiej. Jedna linia tej rodziny w XV w. przesiedliła się na Podlasie, a wśród jej potomków znalazł się Franciszek Grądzki, właściciel wsi Srebrowo, który był sędzią pokoju powiatu łomżyńskiego. Wylegitymował się w Królestwie Polskim w 1837 r.¹¹ Właśnie z tej linii rodziny Grądzkich pochodziła Wiktoria, żona Jakuba Sakowicza. Z tego małżeństwa urodziło się troje dzieci: Ksawery Bolesław (ur. w 1851 r.), Zygmunt (zm. w 1846 r.) oraz Augusta Wiktoria (ur. w 1849 r.), która była jedyną spadkobierczynią Jakuba Sakowicza. Fakt ten wskazuje na to, że Ksawery Bolesław zmarł jako dziecko, a wieku dorosłego dożyła jedynie córka.

Jakub Sakowicz pełnił funkcję marszałka szlachty powiatu białostockiego i wchodził w skład Rady Szlacheckiej¹². Po III rozbiórce Polski

⁸ Tamże, k. 1.

⁹ Tamże, k. 7–10.

¹⁰ Centralne Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku (dalej: CAHB), F. 694, op. 2, dz. 2648, k. 90.

¹¹ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 9, Warszawa 1914, s. 369–370.

¹² Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Starszy Notariusz Sądu

duża część Białostoczczyzny znalazła się w zaborze pruskim. W 1807 r. odłączono wschodnią część departamentu białostockiego i jako obwód białostocki włączono do Rosji. Obwód ten podzielono na cztery powiaty – białostocki, bielski, sokólski i drohiczyński, a jego stolicą stał się Białystok. Szlachcie przyznano pewne prerogatywy i dopuszczono do obejmowania stanowisk w instytucjach publicznych. W powiatach działały tzw. Rady Szlacheckie. Co trzy lata ze stanu szlacheckiego wybierano marszałka obwodu, który wraz z czterema delegatami powiatowymi tworzył powyższą Radę. Szlachta każdego powiatu wybierała swego marszałka powiatowego na okres trzech lat¹³.

Jakub Sakowicz w swoim majątku Janopol *vel* Królowy Most ufundował rzymskokatolicką kaplicę pw. św. Anny. Do takich kaplic, które często funkcjonowały przy polskich dworach, uczęszczali właściciele majątków i służba dworska. Szczególnie ważną rolę odgrywały wówczas, gdy parafia była daleko. Zwłaszcza w drugiej połowie XIX w., wobec przeszkód, jakie stawiał carat, kaplice te stanowiły namiastkę parafii. W związku z utrudnieniami uniemożliwiającymi powstawanie nowych kościołów, niektóre prywatne kaplice przejmowały funkcje kościołów parafialnych¹⁴.

7 lipca 1856 r. Jakub Sakowicz wystąpił z prośbą do władz carskich o zezwolenie na wybudowanie kaplicy w swoim majątku¹⁵. Zgodę otrzymał 8 stycznia 1857 r.¹⁶ i już w marcu tego roku plany budowy zostały zatwierdzone¹⁷. Pomimo tego, że większość mieszkańców okolicznych wsi była wyznania prawosławnego, wydano pozwolenie na budowę rzymskokatolickiej kaplicy. Co mogło przekonać władze carskie do tej decyzji? Otóż Jakub Sakowicz podał bardzo przekonujący argument, a mianowicie – ciężką chorobę jego żony Wiktorii, której stan zdrowia nie pozwalał na uczęszczanie do kościoła parafialnego w Białymstoku¹⁸.

Również powstanie styczniowe nie ominęło majątku Jakuba Sakowicza. Na Białostoczczyźnie rozpoczęło się ono we wsi Kamionka

Okręgowego w Grodnie, nr 79, k. 107.

¹³ H. Mościcki, *Białystok. Zarys historyczny*, Białystok 1933, s. 93.

¹⁴ J. Skarbek, *Organizacja parafialna w diecezji wileńskiej w latach 1772/3–1914*, „Studia Teologiczne” 1987–1988, t. 5–6, s. 121–130.

¹⁵ CAHB, F. 1, op. 34, nr 2154, k. 3.

¹⁶ Tamże, k. 4.

¹⁷ Tamże, k. 14.

¹⁸ Tamże, k. 1–2.

należącej do majątku Majówka w kwietniu 1863 r. koncentracją uczestników podczas Zielonych Świątek (19 maja według kalendarza starego stylu). Funkcjonował wówczas zwyczaj udawania się katolików z okolicznych miejscowości w procesji do Supraśla. W ten sposób powstańcy mogli przejść niezauważeni przez władze carskie. Pielgrzymki szły Traktem Napoleńskim i właśnie w Królowym Moście dochodziło do rozłączenia się powstańców i pielgrzymów. Ci pierwsi kierowali się na prawo do Kamionki, a drudzy na lewo do Supraśla¹⁹. Potwierdzają to wspomnienia powstańców – Ignacego Aramowicza i Pawła Powierzy. Pierwszy z nich jako miejsce koncentracji wskazuje Kamionkę, drugi zaś lasy koło Królowego Mostu²⁰. W kwietniu 1863 r. przeprowadzono mobilizację pierwszych oddziałów powstańczych: „Na punkt zborny oddziałów białostockich wybrano lasy koło Królowego Mostu, należące do marszałka szlachty Jakuba Sakowicza. Stawiło się do tysiąca powstańców. Byli to przeważnie: urzędnicy, studenci, uczniowie, oficjaliści i drobna szlachta. Mniej więcej połowa miała broń palną, a pozostali kosy”²¹.

Represje popowstaniowe dotknęły też Królowy Most. Na szczęście majątek nie został skonfiskowany, tak jak wiele innych pobliskich majątków, np. Michałowo-Niezbudkę przekazano carskiemu pułkownikowi Stankiewiczowi, a Majówkę otrzymał inny carski pułkownik Kawelin²². Jednym z najdotkliwszych skutków powstania styczniowego, jakie dotknęły Królowy Most i jego właściciela, było zamknięcie rzymskokatolickiej kaplicy pw. św. Anny, filii parafii białostockiej, i zamienienie jej na cerkiew prawosławną. 21 grudnia 1865 r. do generała-gubernatora Kaufmana wpłynęło podanie włościan wsi: Załuki, Pieszczaniki, Kołodno, Nowosiółki, Downiewo, Zasady i Sokole. Była to prośba o utworzenie cerkwi prawosławnej w zamkniętym poprzedniego roku kościele katolickim. „W Janopolskim kościele zbierali się «miateżniki» [powstańcy] przed wstąpieniem do «bandy» [oddziału powstańczego]. W ogóle wokół tego

¹⁹ J. Maroszek, *Supraśl. Dzieje klasztoru i miasta* [w druku].

²⁰ I. Aramowicz, *Marzenia. Pamiętnik o ruchu partyzanckim w województwie grodzieńskim w 1863 i 1864 roku*, w: *Zapomniane wspomnienia*, oprac. E. Kozłowski, Warszawa 1981, s. 9; P. Powierza, *Wspomnienia z Powstania Styczniowego 1863 roku. Testament moralny autora*, Białystok 1996, s. 12.

²¹ P. Powierza, *Wspomnienia z Powstania Styczniowego...*, s. 12.

²² P. Borowski, *Powstanie 1863 roku: szanse, oceny, tradycje*, w: *Obok Orla znak Pogoni... Powstańcy styczniowi na Białostocczyźnie*, red. Z. Kosztyła, Białystok 1985, s. 72.

miejsca gdzie stoi kościół wiele było ofiar od bestialskich, zdemoralizowanych i zjadłych Polaków oddanych swojemu rządowi”²³.

Jakub Sakowicz zmarł 27 sierpnia 1903 r. w Białymstoku, w wieku 93 lat. Pozostawił po sobie jedynie córkę Augustę Wiktorię²⁴. Prawdopodobnie był powtórnie żonaty, gdyż w metryce pogrzebowej w rubryce „Kogo zostawił?” obok córki wpisano wdowę Leokadię urodzoną Wojtkiewicz²⁵. Augusta Wiktorja z Sakowiczów Małachowska zmarła w Warszawie 12 lipca 1914 r. Nie udało się odnaleźć żadnych informacji o bracie Janie i siostrze Idalii, po mężu Tołłoczko. Pozostali bracia zarządzali swoimi majątkami ziemskimi.

Dionizy Sakowicz posiadał majątek Dubno w powiecie bielskim²⁶. Ożenił się z Józefą, z którą miał syna Jana i córkę Bronisławę. Ta ostatnia 19 września 1861 r. wyszła za mąż za Włodzimierza Dąbrowskiego. Ślub odbył się w kaplicy pw. św. Anny w Janopolu *vel* Królowym Moście. Świadkami byli: stryj Jakub Sakowicz, Wacław Karpowicz i Józef Mudkowski – ziemianie powiatu białostockiego. Bronisława Sakowicz miała 24 lata i należała do kościoła bielskiego. Jej narzeczony (lat 34) był kapitanem Mohylewskiego Pułku Piechoty²⁷.

O Janie udało się ustalić tylko tyle, że miał córkę Janinę, po mężu Dederko. Po śmierci Augusty Małachowskiej, córki Jakuba Sakowicza, został dożywotnim użytkownikiem majątku Janopol *vel* Królowy Most²⁸. O kolejnym z braci, Witoldzie, też niestety wiemy niewiele. Wiadomo jedynie, że był właścicielem dwóch wsi w powiecie łomżyńskim w guberni augustowskiej. Były to Siostrzanki i Mocarze²⁹. Z informacji znajdujących

²³ CAHB, F. 97, op. 1, nr 102, k. 21 (tłumaczenie z rosyjskiego autorki).

²⁴ AAB, Księgi metrykalne, Księga pogrzebów za 1903, nr 453.

²⁵ Tamże, nr 65.

²⁶ P. Dikov, *Spisok ziemlewladinij w grodnienskoj guberni*, cz. 1, Grodno 1890, s. 94.

²⁷ APB, Księgi metrykalne kościoła janopolskiego, Wypisy o zaślubionych z 1861 r., nr 50, k. 170.

²⁸ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH), F. 604, op. 1, nr 5988, k. 2.

²⁹ APB, Komisja Województwa Augustowskiego i Rząd Gubernialny Augustowski, nr 129.

się w testamencie Augusty Wiktorii Małachowskiej wiadomo, że pozostawił syna Mariana Sakowicza³⁰.

Następny z braci, Eugeniusz Sakowicz, posiadał dobra Złotniki i Kożany, i to właśnie on związał się z ziemią juchnowiecką³¹. Z danych zamieszczonych w metryce pogrzebowej wynika, że w chwili śmierci był on „ważnym szcarskim sowietnikiem” (rzeczywisty radca stanu)³². W zaborze rosyjskim taką rangę szlachta otrzymywała za zasługi na rzecz rządu rosyjskiego. Nie wiadomo, czym zasłużył się Eugeniusz, aby otrzymać ten tytuł. Urodził się prawdopodobnie około 1810 r. Poślubił Józefę z Janiewiczów, córkę Teodozego Janiewiczza, właściciela majątku Złotniki. Teodozy Janiewicz, który początkowo był rosyjskim tłumaczem rządowym, w 1810 r. podjął się nauczania języka rosyjskiego w białostockim gimnazjum. Później został sekretarzem gubernatora białostockiego. Ze związku Eugeniusza Sakowicza i Józefy z Janiewiczów urodziło się dwoje dzieci – syn Bronisław oraz córka Józefa Maria Eugenia. Józefa Sakowiczowa zmarła młodo w 1848 r.³³ Jej grób znajduje się na starym cmentarzu katolickim w Grodnie, a na płycie nagrobnej widnieje inskrypcja: „J.W. Radczyni Józefie z Janiewiczów Sakowiczowej dobrej matce i żonie ten pomnik żalu i pamięci jej cnót domowych jako wzór do naśladowania dla jej dzieci. Mąż zasmucony postawił. Umarła 22 września 1848 roku. Żyła lat 29”. Na kolejnych metalowych tabliczkach zachowały się napisy, na jednej „Józefa z Sakowiczów Ostromięcka”, a na drugiej „Stanisław Ostromięcki”. Świadczy to o tym, że pochowana jest tam również córka Eugeniusza Józefa, Maria, oraz jej mąż Stanisław Ostromięcki. Józefa Maria z Sakowiczów Ostromięcka zmarła w lipcu 1904 r. w Druskiennikach w wieku 53 lat. Cztery lata później w Domanowszczyźnie jej mąż Stanisław Ostromięcki w wieku 66 lat popełnił samobójstwo³⁴. Eugeniusz Sakowicz zmarł 4 lutego 1903 r. w wieku 93 lat i został pochowany na cmentarzu farnym w Białymstoku³⁵. Zastanawiająca jest zbieżność z rokiem śmierci

³⁰ LPAH, F. 604, op. 1, nr 5988, k. 3.

³¹ P. Dikov, *Spisok ziemlewladinij...*, s. 77.

³² AAB, Księgi metrykalne, Księga pogrzebów za 1903, nr 65.

³³ J. Maroszek, *Pięć wieków Ziemi Juchnowieckiej*, Juchnowiec Kościelny 2013, s. 181–182, 194.

³⁴ Tamże.

³⁵ J.T. Sosnowski, *Cmentarz farny w Białymstoku*, Białystok 2012, s. 115.

i liczbą lat jego brata Jakuba. Być może byli bliźniakami, może to być również błędnie wpisany wiek zmarłego³⁶.

Założenie w Złotnikach powstało w 1554 r. jako folwark gospodarczy i pierwotnie nie miało zbyt rozbudowanej kompozycji ozdobnej. Zlokalizowane zostało w zakolu rzeczki Mionki, która wyznaczała jedną z granic założenia. Kompozycję podzielono na dwie części: mieszkalno-ogrodową i gospodarczą. Majątek Złotniki był własnością Jundziłłów, Lewickich, Małachowskich, Janiewiczów. Często też był wydzierżawiany. Od połowy XIX w. majątek Złotniki należał do rodziny Sakowiczów, około 1886 r. właścicielem był Bronisław Sakowicz. Dwór liczył szesnaście pokoi. Na północ od niego usytuowano oficynę. Większość zabudowań gospodarczych zlokalizowano w części zachodniej założenia. Były tam: wozownia, stodoła, obora, lodownia, piwnice. Za dworem znajdowały się sady. Na południe od sadów, w stronę rzeczki Mionki, dawny lasek zamieniono na park krajobrazowy. Całe założenie ogrodzone zostało drewnianym parkanem z dwoma bramami na drogach dojazdowych od wsi Czerewki i Złotniki³⁷. W 1894 r. majątek wystawiono na licytację, a następnie rozparcelowano. Grunty zakupili chłopci ze wsi Tryczówka. Zabudowania dworskie przeszły na własność Aleksandra i Jana Prokopczuków, którzy sprzedali je Antoniemu Nalewajce. Bronisław Sakowicz zmarł w 1940 r., niestety nie udało się ustalić, gdzie został pochowany.

Losy rodziny Sakowiczów początkowo związane były głównie z majątkiem Janopol *vel* Królowy Most. Jan Sakowicz rozbudował kilkanaście otrzymanych folwarków w jeden bardzo duży majątek. Dziedziczący po nim syn Jakub powiększył jego dochodowość. Pozostali bracia Sakowiczowie również posiadali majątki, a jeden z nich, Eugeniusz, związał swe losy z ziemią juchnowiecką i majątkiem Złotniki. Niestety w historii tego rodu wciąż istnieją luki, które należałoby uzupełnić, a ciekawe losy Sakowiczów wymagają dalszych kwerend źródłowych i badań.

³⁶ AAB, Księgi metrykalne, Księga pogrzebów za 1903, nr 65.

³⁷ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Białymstoku, *Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Złotnikach*, Białystok 1984, s. 5–8.